PROF. DR. OYA DAĞLAR MACAR, ATLAS TARİH'E ANLATTI

BALKAN MUHACİRLERİ

Trakya'da tren istasyonlarına akın eden binlerce muhacir.

Balkan Yarımadası'ndan Anadolu topraklarına göç, 19. yüzyılda, özellikle 93 Harbi'nden sonra hız kazanmıştı. Osmanlı ordusu geri çekiliyor, terk edilen bölgelerdeki Müslüman halk da orduyu takip ediyordu.

93 Harbi gibi 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları da zoraki bir göç başlatmıştı. Savaş patladığında Osmanlı İmparatorluğu bir Balkan devletiydi. Ancak birkaç ay içerisinde Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti tamamen yok oldu. Üsküp ve Selanik'ten binlerce kişi Anadolu yollarına düştü.

Röportaj: Cem Fakir
cemfakir@gmail.com

Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri kitabının yazarı Prof. Dr. Oya Dağlar Macar ile Balkan muhacirlerini konuştuk. Muhacir kavramı ne demek? 93 Harbi ve Balkan Savaşları nasıl bir göç akınına yol açıyor? Kolera başta olmak üzere salgın hastalıklar muhacirleri nasıl etkiliyor? İşte göç yollarında yaşananlar.

Muhacir ve göçmen kavramları arasında fark var mı?

Muhacir kelimesi, bizim literatürümüzde daha çok "kısa bir süre içerisinde, baskılar sonucunda bulundukları toprakları terk ederek, kalan Osmanlı topraklarına sığınan" anlamında kullanılıyor. Göç ise daha genel bir tanım olarak, bir kişinin veya bir grubun bulunduğu coğrafyadan çeşitli nedenlere bağlı olarak isteği doğrultusunda veya zorunlu olarak yer değiştirmesini ifade ediyor. Göç veya göçmenlikle ilgili isimlendirme, döneme ve yapılan göç anlaşmalarına bağlı olarak farklılaşabiliyor. Örneğin 1864'te Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan kitlesel göç hareketi muhaceret kavramıyla anlatılırken, 1923'teki Türk-Yunan Mübadele Sözleşmesi çerçevesinde yapılan göç için mübadele/mübadil kavramları kullanılıyor. Toplumsal olarak da göçmenlere verilen isimler coğrafyaya bağlı olarak değişiklikler gösterebiliyorlar. Hangi kavram kullanılırsa kullanılsın göç çok boyutlu ve derinliği olan bir konu. Göçün hem politik hem sosyolojik hem psikolojik hem de insan hakları çerçevesinde ele alınması ve değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Öznesi insan olan ve özellikle zorunlu olarak yapılan göçler çok boyutlu bir değerlendirmeyi zorunlu kılıyor. Öte yandan göç, bir süreci ifade ettiğinden derinliği de olan bir konu. Göç öncesi, göç ve göç sonrası olmak üzere üç ayrı evreden oluşuyor.

Osmanlı'nın dağılma sürecinde, özellikle 19. yüzyılda hem Kafkaslar'dan hem Balkanlar'dan büyük göç hareketi var. Neler yaşanıyor?

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti için kitlesel göç hareketlerinde çok önemli bir yüzyıldır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında savaşlara bağlı olarak Anadolu'ya doğru adeta bir göçmen akını yaşanmıştır. 20. yüzyılda büyük çaplı göç hareketleri artarak sürmüş, imparatorluğun sonuna hatta cumhuriyet dönemine kadar da devam etmiştir. Bunlar genellikle siyasi nedenlere bağlı zorunlu göçlerdir ve çoğunun temel nedeni bu dönemlerde yaşanan savaşlardır. Cumhuriyetten sonra savaşlara bağlı olmasa da politik baskılar ve milliyetçi politikaların sonucu başlayan etnik ve dinsel ayrışmalar gibi

Göçün temel nedeni savaşlar, politik baskılar ve milliyetçi politikalar...

Balkan Harbi sırasında yurtlarından olan kadın, erkek, genç, yaşlı muhacirler (solda). Balkan Harbi günlerinde yaşanan kolera salgını hem askerler hem de göçmenler için en büyük sorundu (sağda).

nedenlere bağlı olarak çeşitli dönemlerde Türkiye'ye göçler sürmüştür.

93 Harbi nasıl bir göç hareketine yol açıyor?

Osmanlı Devleti için 19. yüzyılın en büyük kitlesel göç hareketi ise şüphesiz 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ya da tarihimizde geçen adıyla 93 Harbi'nde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Kırım, Kafkas ve Balkan topraklarından yüz binlerce göçmen Anadolu'ya göç etmiştir. İlginçtir ki; savaşların sonuçlarından biri olarak değerlendireceğimiz göç olgusu, Anadolu'nun demografik yapısında yarattığı büyük değişime paralel olarak bir süre sonra siyasete yön veren bir unsur haline gelmiştir. 93 Harbi'nde yaşanan büyük göçün önde gelen sebeplerinden birinin güvenlik endişesi olduğunu söyleyebiliriz. Rus askerlerinin ve çetelerin zulmünden kaçan göçmenler Makedonya, Üsküp, Batı Trakya, Şumnu ve İstanbul'a yığılmış; birçoğu ise yollarda soğuk, açlık ve salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmiştir. 93 Harbi'nde Osmanlı topraklarına gelen göçmen nüfus konusunda çok net rakamlar vermek zor olsa da Nedim İpek'in verdiği rakamlara göre; 93 Harbi'nde 500 bin nüfus katliam, salgın hastalık gibi sebeplerden hayatını kaybetmiş, yaklaşık 1 milyon 200 bin nüfus da göç etmiştir. Ayrıca Kuzey Kafkasya, Sohum ve Batum sahasından en az 300 bin muhacir gelmiştir. Bu sayılar, 93 Harbi'ndeki göçün büyüklüğü konusunda iyi bir fikir vermektedir. →

Selanik'ten göç edenleri gösteren kartpostal (üstte). Selanik'te camiye sığınan muhacirler (sağda).

Balkan bozgununun yaşandığı 1912-13 yıllarında Anadolu'ya yarım milyona yakın göçmen geldi.

1912-13 yıllarındaki Balkan Savaşları da büyük bozgunla sonuçlanıyor. O dönemde hem ordu hem göçmenler salgın hastalık tehdidiyle karşı karşıya değil mi?

Balkan Savaşları'nda kolera çok ciddi tahribat yapan bir hastalıktır, hatta savaşın seyrini bile değiştirdiği iddia edilmektedir. Hastalığın ortadan kaldırılması ve daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla alınan tedbirlerin bazılarına karşı sivil halkın yaklaşımı incelenmeye değerdir. Kolerayla mücadelede en dikkat çekici tedbirler, kordon uygulaması ve dezenfeksiyon tedbirleridir. Bu tedbirler hem askerlere hem göçmenler de dahil tüm halka tatbik edilmiştir. Fakat uygulamalara bakıldığında kordon tedbirlerinin siviller arasında çok talep edilen bir tedavi şekli olarak kabul edilmediği anlaşılıyor. Göçmenlerin kordondan kaçmak için çeşitli yollara başvurduğu görülmüştür. Bunda toplumdan soyutlanma ve psikolojik yalnızlık gibi nedenlerin yanında özel hayata devlet müdahalesinin bu denli yoğun bir şekilde girmesinin yarattığı tedirginliğin de sebep olduğu düşünülebilir. Zaman içinde hastaların hastaneye nakli ve hemen arkasından ikametgâhlarının etüvden geçirilmesine yani buharla temizlenmesi işlemine ağırlık verilmiştir. Böylece tatbiki zor olan kordonlar kaldırılarak, onun yerine hane içindekilerin beş gün tıbbi muayeneye tabii tutulması uygulamasına gidilmiştir.

Balkan Savaşları'nda muhacirlerin karşı karşıya kaldığı sorunlardan biri de cenazelerinin defni konusunda olmuştur. Bu, aslında asker ve sivil herkesi ilgilendiren bir konudur. Bugün pandemi dolayısıyla maalesef gündemimize gelen ve tartışma konusu olan bu konu, →

Binlerce Balkan muhaciri İstanbul'da (üstte).

Balkan Savaşları döneminde muhacirlerin yaşadığı en büyük sorunlardan biri de cenazelerin defnedilememesiydi.

Balkan Savaşları döneminde de acil çözülmesi gereken bir sorun olmuştur. Yığınlar halinde İstanbul'a gelen asker ve göçmenlerin bir kısmının hastalıklardan ya da başka sebeplerden dolayı ölmesi üzerine, şehir içinde ve dışında çok sayıda ceset bulunuyordu. Cenazelerin açıkta kalarak defnedilmemesi, şehrin sağlığı açısından büyük tehlike taşıdığından cenazelerin defninin tıbbi koşullara uygun olarak yapılması gerekiyordu. Bu işi yürütmekle görevli heyetlerin oluşturulması, makberlerin derin kazılması ve lüzumu kadar kireç dökülmesi gerekiyordu. Ayrıca

Edirne'de göçmen kafilesi.

cenazelerin önceden yıkanmamasına dikkat edilmeliydi. Tüm bu kurallar o dönemde koleranın yıkıcı etkisi düşünülerek alınmıştı. Meclis-i Vükela her ne kadar 16 Kasım 1912'de yayımladığı zabıtnamede, camilere yerleştirilen askerlerin defin işlemlerini Harbiye Nezareti'nin sorumluluğuna bıraktıysa da cenazelerin gömülmesi işlerinin kimin sorumluluğunda olduğu konusunda büyük aksaklıklar görülmüştür. Bu belirsizlik zaman zaman askeri ve sivil kuruluşlar arasında birtakım anlaşmazlıklar ve gerginliklere yol açmıştır. İstanbul Şehremaneti binlerce muhacir ve yaralının iskân ve iaşesiyle uğraştığından, mevcut vasıtalarının ölü gömmeye müsait olmadığı, ayrıca gömülemeyen koleralı cesetler yüzünden meydana gelecek sağlık problemlerinden Şehremaneti'nin sorumlu tutulamayacağı belirtilmiştir.

Muhacirlik, göçmenlik kavramlarını sadece sayılar üzerinden değerlendirmek ne kadar doğru?

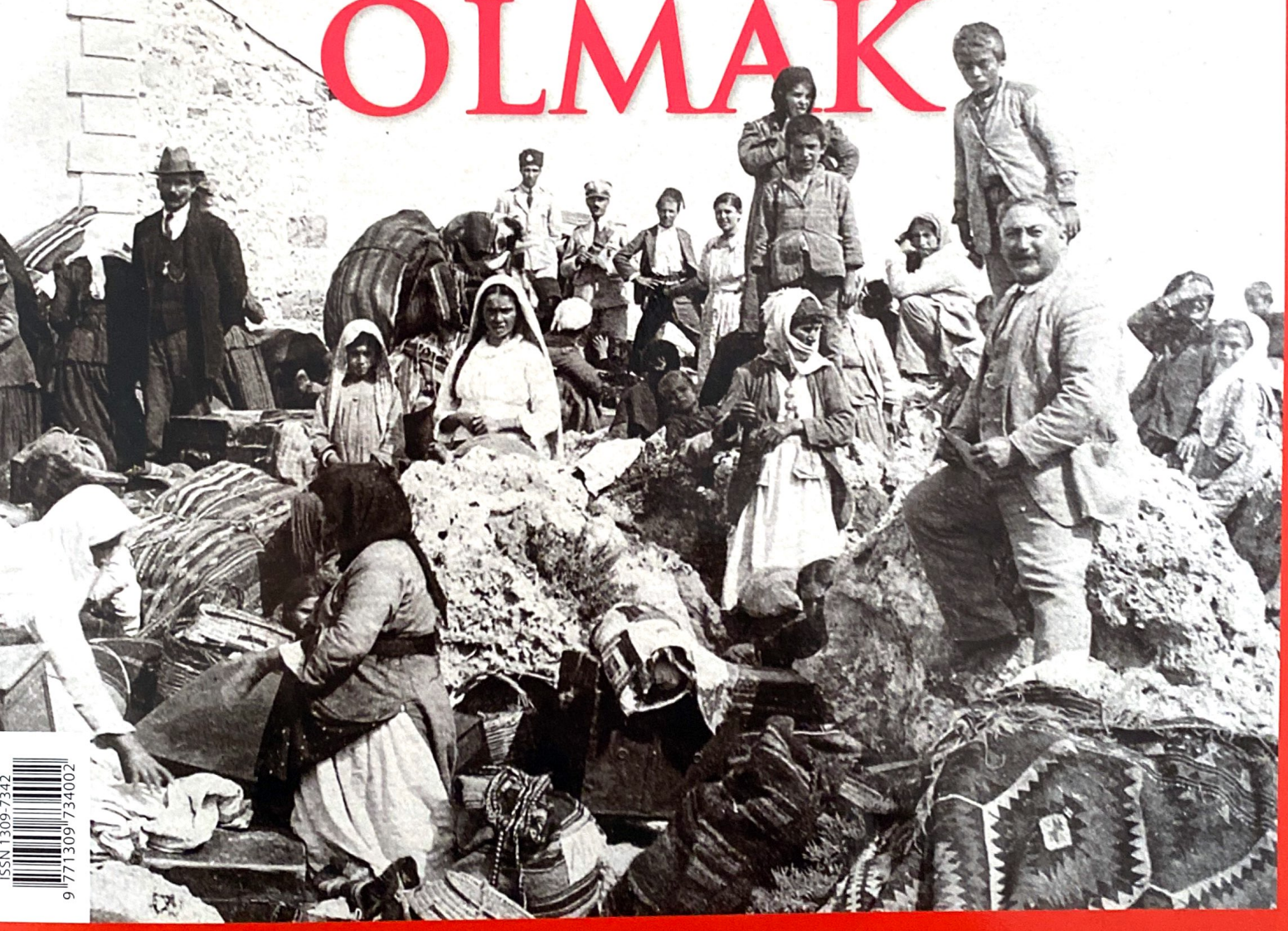
Göçü konuşurken sıklıkla üzerinde durduğumuz rakamlar şüphesiz göçün büyüklüğü konusunda bize önemli bir gösterge sunuyor. Ama göçü sadece rakamlarla ifade etmemiz, bu tarihsel olguyu gerçek anlamda anlamaya yetmiyor. Her zorunlu göçte olduğu gibi bu çaptaki büyük kitlesel göçlerin altında ciddi toplumsal trajediler yatıyor ve kolektif hafızada derin izler bırakıyor. Savaş deyince aklımıza düzenli orduların harp etmesi gelse de cephe gerisinde bir de sivil halkın milliyetçi çetelerin etnik temizliğine karşı mücadelesi söz konusu. Bu dramı Osmanlı'nın hem Müslüman hem de Hıristiyan tebası için düşünmek gerekir. Sonuç olarak Osmanlı son dönemi siyasetini ve bu dönemde yaşanan savaşları anlayabilmek ve yorumlayabilmek için göçler hayati öneme sahip dinamikler olarak görülmelidir. Son olarak şunu söyleyebilirim; Balkan Savaşları, bir yandan Balkanlar'dan Müslümanların Osmanlı'ya sığınma sürecini devam ettirirken, bir yandan da Osmanlı Hıristiyanlarının Osmanlı dışına sürülme sürecini başlatmıştır: Rumlar, Bulgarlar gibi ●

ATLAS Tarih

SAYI: 71 EKİM - KASIM 2021
FİYATI: 18.50 TL (KKTC Fiyatı 23.00 TL)

KAFKAS SÜRGÜNÜ, BALKAN GÖÇÜ VE MÜBADELE

MUHACİR OLMAK

ISSN 1309-7342

ANTİK KENT KAZILARI
TROYA'NIN 150 YILI

100. YILINDA FRANSA VE İTALYA'YLA BARIŞ
ANKARA'NIN DİPLOMASİ ATAĞI 1921

SEFARAD GÜZERGÂHLARI
ABD'DE OSMANLI YAHUDİLERİ